

‘יען מה ששם מקצר כאן מאריך’: לפשרו של החיבור “ארוך מש”ך”

יחזקאל פייגלין

בשנת תקי"ז (1757) יצא לאור בברלין הספר ההלכתי “ארוך מש”ך – חלק ראשון על טור יורה דעה”. לפי עדות המוציא לאור היה זה חיבור נוסף פרי עטו של הש”ך – ר’ שבתי כ”ץ (1621–1662). ר’ שבתי קנה את שמו ומעמדו בקרב פוסקי ההלכה באמצעות חיבורו “שפתי כהן” על השולחן ערוך. בעיני המוציא לאור היה פרסום ה”ארוך מש”ך” אירוע של ממש, שכן לטענתו בחיבור זה נמצא הפתרון לתעלומה ארוכת שנים.

מאה ועשר שנים קודם לכן (בשנת ת”ז; 1647), הדפיס הש”ך בקראקא את ספרו “שפתי כהן” על חלק יורה דעה. בתוך הספר היו מפוזרות עשרות הפניות מעוררות עניין לספר אחר, כמו אלה: “בספרי הוכחתי”,¹ “בספרי העליתי”,² “וכבר השגתי עליו בספרי”,³ “וכבר בארתי כל זה בספרי ואין כאן מקום להאריך”,⁴ “ובספרי בררתי כל זה עיין שם”,⁵ “ובספרי הארכתי בזה והוכחתי בראיות ברורות”.⁶

לא היה ברור לאיזה ספר התכוון הש”ך בדברים אלו, והערך הספרותי וההלכתי של ההערות נותר חבוי מן העין. אי-בהירות זו הוסיפה להתקיים גם בחלק “שפתי כהן” על חושן משפט. חלק זה הודפס כעבור שמונה עשרה שנים (בשנת תכ”ה; 1665), לאחר פטירת הש”ך, וגם בו הפניות רבות לאותו ספר עלום. מחברים מאוחרים יותר התייחסו לספר זה כחיבור שאותו “לא ראינו עד היום”,⁷ או “לא זכינו לאורו”.⁸

1 שפתי כהן על יורה דעה (קראקא ת”ו), סימן ב, סעיף ב.

2 שם, סימן כה, סעיף ב.

3 שם, סימן לו, סעיף כט.

4 שם, סימן נז, סעיף ט.

5 שם, סימן ע, סעיף מח.

6 שם, סימן עז, סעיף ב.

7 ר’ יהונתן אייבשיץ כרתי ופלתי (אלטונה תקכ”ג), סימן לא.

8 ר’ יוסף שאול נתנזון שו”ת שואל ומשיב חלק ב (מהדורה ראשונה, לכוב תרכ”ה), סימן

קסז; ר’ רפאל מיוחס בן שמואל פרי האדמה (סלוניקי תקי”ב), הלכות איסורי ביאה, פרק

ח.

החיסרון הממושך של המען להפניות אלה יצר מידה של סקרנות ותמיהה בקרב הלומדים:

ואותו ספר לא שזפתו עין ולא ידע אנוש ערכו ומקומו, איה איפוא הוא ואנה יחופש אמריו... ורבים יתמהו למה לא יראה ולא ימצא בשער בת רבים לטעום מדבריו השלמים והערבים'.⁹

החיד"א כתב עליו: "ובש"ך אומר לפעמים כתבתי בספרי, נראה שהיה לו חיבור על הטור והב"י".¹⁰ החיד"א מוסיף שיש לזה הוכחה מן הכתוב בספר "פני יהושע" (של ר' יעקב יהושע פלק), שם נכתב: "וכמדומה לי שראיתי קושיא זו בלשון הש"ך בספר בכתבת יד בחיבורו על הטור יו"ד שהקשה כן".¹¹ כלומר, מדובר בחיבור על הטור, והפני יהושע ראה את כתב היד בעיניו.

ר' יעקב עמדין העיד על מעין מבחן שערך לו נינו של הש"ך, ר' דב בער.¹² ר' דב הנ"ל ביקש מר' יעקב שיבאר לו את דברי הש"ך בהלכה מסוימת, ובדק את תשובתו בהתאם לכתוב בכתב היד הזה:

שאל התו'רני' ר' בערוש נכד הש"ך ממני לפרש לו כוונת זקנו הרב ש"ך ב"ד סימן קפ"ז... וכאשר שמע רב"ע¹³ דברי הנ"ל, הודה ואמר שיפה כיוונתי האמת בדעת הרב זקנו. כי יש בידו ספרו על הטור יורה דעה שבו ביאר דבריו (המובאים בקצרה בספר ש"ך שעל השו"ע) כדברי ממש. והוא רצה לחקור אותי אם ירדתי לסוף דעתו של הגדול זצ"ל, ונמצאתי לאשר דרשוני.¹⁴

הדפסת הספר "ארוך מש"ך"

כאמור, דב בער הנ"ל החזיק כתב יד שייחס לש"ך ראש משפחתו, אך לא הייתה לו יכולת להדפיס אותו. לכן מסר אותו לר' אהרן קרובו, וגם מכר לו את הזכויות על הספר.¹⁵ על קבלת הספר, מספר ר' אהרן בהקדמתו:

- 9 הסכמת ר' יוסף מפירט בתוך הר' שבתי כ"ץ ארוך מש"ך ללא מספור (ברלין תקכ"ז).
- 10 ראו ר' חיים יוסף דוד אזולאי שם הגדולים 73 (ניו יורק, תשי"ח), מערכת גדולים. אם כי בערך "שפתי כהן" (במערכת ספרים) מתייחס החיד"א לארוך מש"ך, וזו כנראה הוספה שכתב מאוחר יותר מן המובאה שהובאה כאן בשמו.
- 11 ר' יעקב יהושע פלק פני יהושע על מסכת ביצה (ירושלים תשנ"ח), דף כה ע"ב. קושיא זו אכן מופיעה בארוך מש"ך בסימן לט.
- 12 לעתים כונה "נכד הש"ך", אך על פי עדות עצמו בהקדמה שכתב לארוך מש"ך היה נינו.
- 13 ר' בער.
- 14 ר' יעקב עמדין שאילת יעב"ץ (אלטונה תקי"ט), חלק ב, סי' יב.
- 15 ארוך מש"ך, הסכמת ר' יצחק בנו של ר' דב בער.

אנה לידי הספר הזה ע"י נכד דודי, הרב הגאון המפורסם מהור"ר דוב בער זצ"ל מגיד משרים דק"ק אפטא... ואמנם הספר הלז כמוס הי' באוצרותי זה עשר שנים, ובשכתי על כסא הוראה בק"ק דעסא, ולא הייתי מן הזורזין ומקדימין, להיות ששנים היו שלא כסדרן מחמת רעש תרועת קול מלחמה כנודע.¹⁶

שנים מספר אחר כך, התקבל ר' אהרן לרב בברלין, ושם התפנה להדפיס את הספר בבית הדפוס של ר' איצק שפייאר. בעמוד השער נרשמו הדברים הבאים:

ספר הארוך מש"ך, חלק ראשון, על טור יורה דעה, שחיבר... מהור"ר שבתי בעל מחבר שפתי כהן... ואופן ביאורו על מה שכתב בחבורו 'ובספרי הארכתי', בזה הספר האריך למעניתו וחשף זרוע תפארתו.

עוד על הרקע להדפסת הספר כתב ר' אהרן:

בהגלות נגלות חמדה גנוזה ויקרה, לא שזפתן עין ולא יצא לאורה, זה זמן מאה שנים, הי' צפונים וטמונים, דברים יקרים מזהירים, כזוהר ופנינים, ה"ה חיבור נחמד ומאוד נעלה מהרב הגאון... בעל מחבר שפתי כהן, ואופן ביאורו לפרט תעלומת כללות, ולהיות סתומות נגלות, אשר בחיבורו על שו"ע יורה דעה שם רומז לנו בצחות לשונו 'ובספרי כתבתי', ועיקר חסר מן הספר, כי לא האריך למעניתו, יען שם בטוחות חכמה על ספרו אשר שם באר היטב כוונתו, ומפאת זה לפעמים מחוסר הבנה להבין אמריו אמרי בינה, ורבים וכן שלמים כמטמונים יחפשנה ולא ימצאנה... ועתה תופע נהרה ותמלא הארץ דעה.¹⁷

לפי ר' אהרן, בכתבו 'ובספרי כתבתי', סמך הש"ך באמת ובתמים על כך שהרוצה להבין את דבריו יעיין בחיבור המקביל. אלא שזה לא הודפס במשך מאה שנים, והדבר עורר מבוכה בקרב הלומדים, ולעתים נותרו דברי הש"ך חסרי פשר. מסיבה זו, לדעתו, הייתה להדפסת ספר זה תרומה משמעותית להבנת דברי הש"ך במקומות שונים בחיבורו.

הקדמה מאת המחבר לא הייתה חלק מכתב היד.¹⁸ הש"ך גם לא הותיר שם לספר זה וכך נותר הדבר בידי המוציא לאור. ר' אהרן בחר בשם "הארוך מש"ך",

16 מלחמת שבע השנים בין פרוסיה ואוסטריה (תקט"ז-תקכ"ג, 1756-1763).

17 ארוך מש"ך, הקדמה.

18 כך גם בשפתי כהן על חושן משפט (אמסטרדם תכ"ג), שהודפס לאחר מות המחבר ללא דברי הקדמה שלו, אך בשונה מהחיבורים: נקודות הכסף (פרנקפורט על האודר תל"ז), תקפו כהן (פרנקפורט על האודר תל"ז) וגבורת אנשים (דסוי תנ"ז), שאף הם הודפסו לאחר מותו, אך להם הותיר הש"ך הקדמות.

ובהקדמתו כתב על סיבת הדבר: "וקראתי בשם 'ספר הארוך' יען מה ששם מקצר כאן מאריך".¹⁹

לספר הוסיף ר' אהרן הגהות שכתב בשם "מנחת אהרון", ולהן הציב שלוש מטרות: א. הבהרת דברי הש"ך ב"ארוך" במקרה שאינם ברורים דיים; ב. יישוב קשיים על דברי הש"ך ממקורות אחרים בספרות חז"ל או מספרות הראשונים; ג. במה לחידושו שלו, וכדבריו – "אמרתי לחוק בעט ברזל ועופרת, לדורות למשמרת לזיכרון".²⁰

חלקים נוספים של "ארוך מש"ך"

הכותרת של הספר בדפוס ראשון הייתה "ארוך מש"ך – חלק ראשון על טור יורה דעה". האומנם היה חלק שני? קיימות מספר אינדיקציות לכך שאכן היה המשך לספר זה, שלא הודפס מעולם:

א. בספר יש התייחסות לסימנים א-קי בחלק יורה דעה של השולחן ערוך. אך אם נכון הדבר, שבכל מקום שכתב הש"ך בפירושו על השולחן ערוך את המילה "בספרי" התכוון לחיבור זה, הרי שהפניות כאלה מצויות לרוב גם אחרי סימן קי ביורה דעה,²¹ וגם בחלק חושן משפט.

ב. בסוף הספר כתב המוציא לאור: "והא-ל אשר עליות במים קרה, הוא יהיה לי לעזרה להוציא תעלומות חכמה, מספר הארוך חלק שני לאורה". גם החיד"א, כשראה את החיבור, שהודפס בימיו, הניח כך, וכתב: "ולפי המשוער אצלי כבר כתבתי ששינו והשמיטו ואפי' זה המעט לא נדפס כדחזי".²²

ג. ב"ארוך מש"ך" עצמו, יש הפניה פנימית בסימן א: "ועיין לקמן סימן ס"ג וסימן קי"ח במה שכתבתי שם בס"ד". וזאת, על אף שלפנינו הספר מסתיים בסימן קי. קיימת מסורת בין צאצאי הש"ך שלפיה המשך כתב היד היה עדיין בידי המשפחה עד השואה, אז נעלמו עקבותיו.²³

- 19 ארוך מש"ך, הקדמה. אם כי השוואת מספר המילים בארוך מש"ך ובסימנים המקבילים בשפתי כהן מעלה שדווקא הספר שפתי כהן ארוך בכ-30% מארוך מש"ך.
 20 שם.
 21 על סימן קפז ביורה דעה יש עדות בשו"ת שאילת יעבץ (חלק ב, סימן יב).
 22 שם הגדולים, לעיל ה"ש 10, מערכת ספרים, עמ' 166.
 23 ראו יצחק ריש מגילת משפחתנו – ליקוטים למגילת היוחסין של המשפחות לוי, ברלינגר, אלינגר, מגזע צבי 29 (חיפה תשל"ד); וראו גם שלמה אנגלרד "כתב יחוס עתיק לצאצאי משפחות הרמ"א והש"ך" ישורון כרך יג ה"ש 146 (ניו יורק תשס"ג).

האם היה הש"ך מחברו של "ארוך מש"ך"?

כאמור, יותר ממאה שנים לאחר פטירת הש"ך, יצא לאור ספר חדש המיוחס אליו, לפי המסורת המשפחתית. ספר זה אמור היה להשלים את החסר בשפתי כהן על יורה דעה, במקומות שבהם כתב הש"ך "בספרי כתבתי". האם ניתן לאשש את הזיהוי גם בדרכים אחרות, על פי תוכן הדברים או סגנונם? להלן נראה כי בחינה כזו אכן מאשרת את הזיהוי למעלה מכל ספק.

ככלל, השוואה מדוקדקת של שני החיבורים מראה דמיון במקרים רבים מאוד. כדי להמחיש זאת, אתן נתונים מדויקים על עשרים ואחד הסימנים הראשונים בספר "ארוך מש"ך" (סימנים א-כז).²⁴ השוואת הכתוב בסימנים אלה לכתוב בחיבור המקביל "שפתי כהן" מעלה כי ל-84 מתוך 129 דיונים הלכתיים ב"ארוך מש"ך" יש הקבלה ברמות שונות בדיונים ב"שפתי כהן" (בתוך 335 סעיפים קטנים בשפתי כהן בסימנים אלה). כלומר, לכ-65% מהדיונים ב"ארוך מש"ך" יש מקבילות ב"שפתי כהן", ולכרבע מהסעיפים הקטנים ב"שפתי כהן" קיים דיון מקביל ב"ארוך מש"ך".

הקבלה זו באה לידי ביטוי בנושא משותף, במהלך ובמסקנה דומים, וגם בלשון דומה, ולעתים ממש בביטויים זהים. לדוגמה, בסימן א בשני הספרים דן המחבר בכשרות בעל-חיים שנשחט על ידי אדם שאינו יודע הלכות שחיטה, אבל אומר שברי לו ששחט כראוי. על כך כתב המחבר:

שפתי כהן סימן א ס"ק יב

ואפי' אמר ברי כו' – פי', דכשואלים אותו ומתוך תשובתו נראה לנו ששוחט כראוי, פשיטא שאינו כלום. אלא אפילו אמר 'ברי לי שעשיתי כל מה שאתם שואלים', מ"מ מאחר שבשעת שחיטה לא ידע, לאו אדעתיה, וסובר שעשה מה ששואלים.

ובב"ח פירש דהכי קאמר, אפי' אחר שלמדוהו הלכות שחיטה אמר ברי לי כו'. וא"צ (=ואין צורך), מיהו דינו אמת, שכ"כ הר"ן בשם התוס', והכ"מ רפ"ד בשם הפוסקים.

ארוך מש"ך סימן א ד"ה פ"י כשואלין

פי': כשואלין אותו ומתוך תשובתו נראה לנו ששחט יפה, פשיטא שאינו כלום. אלא אפי' אומר 'ברי לי שעשיתי כל מה שאתם שואלין', מ"מ כיון דבשעת שחיטה לא ידע, לאו אדעתיה, וסובר עתה שידוע מה ששואלין אותו.

והב"ח פי', אפילו אחר שלמד הלכות שחיטה. ואין צורך, מיהו דינו דין אמת, כמו שכתב הר"ן בהדיא בשם התוספות, וכ"כ בכסף משנה פרק ד', וכן מצאתי בשם מהר"ל מפראג...

24 בין הסימנים א-כח יש שבעה סימנים שאין עליהם שום הערה. ראו ארוך מש"ך, סימנים ג, ז, יא-טו.

בשתי המובאות יש דמיון בתוכן – בהסבר הסיטואציה שבה אדם יכול לומר ששחט כדין אף על פי שאינו יודע הלכות שחיטה. יש גם הנמקה זהה לדין זה – "בשעת שחיטה לאו אדעתיה", ויש גם התייחסות זהה להסבר שניתן על ידי הב"ח. לצד דמיון בתוכן יש גם דמיון סגנוני בשימוש במילים דומות: "פירוש כששואלים אותו ומתוך תשובתו נראה לנו", "בשעת שחיטה לא ידע לאו אדעתיה", על הב"ח: "הב"ח פירש... ואין צורך מיהו דינו דין אמת".

כאמור, זו תופעה שחוזרת על עצמה לכל אורך "ארוך מש"ך", והיא מראה על זיקה תכנית וסגנונית בין ספר זה ובין הכתוב ב"שפתי כהן". דבר זה מצביע בלי ספק על נכונות הזיהוי של "ארוך מש"ך" עם מחבר "שפתי כהן" – ר' שבתאי כ"ץ.

זיהוי זה נתמך גם בתופעת ההפניות ההדריות בין שני החיבורים. במקרים רבים התייחס ר' שבתאי כ"ץ ב"שפתי כהן" לנאמר "בספרו" באותו עניין. לדוגמה, בסימן ב בס"ק ב דן בשיטת הרמב"ם לגבי אדם לא יהודי שאינו עובד עבודה זרה, ששחט בהמה – האם הבהמה השחווטה אסורה באכילה מדין תורה או מדברי חכמים. הש"ך מוכיח מדברי הרמב"ם שלדעתו הבהמה אסורה מדין תורה. אמנם היו שקבעו אחרת בדעת הרמב"ם, ועליהם כתב שם ב"שפתי כהן":

ובאמת כתבו כן לפי ספרי הרמב"ם שנדפסו בוויניצאה שנת ש"י, והועתקה נוסחא זו בכל-בו. אבל בספרי הוכחתי בכמה הוכחו, שנוסחא מוטעת היא, והנוסחא האמתית היא הנוסחא הנזכרת. וכן נמצא בנוסחאות ספרי הרמב"ם הישנים.

ואכן, ב"ארוך מש"ך" בסימן ב, דן המחבר בנוסחת הרמב"ם בשאלה זו, בהתאמה מלאה למה שכתוב ב"שפתי כהן".

למעשה, גם ב"ארוך מש"ך" קיימות עשרות הפניות לספר אחר המכונה "פירושי על השולחן ערוך" או "ביאורי על השולחן ערוך". גם במקרים אלה יש התאמה בין שני החיבורים. לדוגמה, בסימן י ב"ארוך מש"ך" דן המחבר בבהמה "מסוכנת" (עלולה למות) שנשחטה בסכין של עבודה זרה (שאסורה בהנאה):

ארוך מש"ך סימן י ד"ה "כז"

ועיין פירושי לש"ע, שהבאתי שם שדעת הש"ע דכל הבהמה אסורה, ולא מהני הולכת הנאה לים המלח, ולא כהב"ח, שהבין שהש"ע פוסק כהאשר"י.

ש"ך יורה דעה סימן י ס"ק ה

והמחבר לא איירי כאן אלא לענין אזהרת איסור לשחוט בה לכתחלה, אבל לענין איסור הבהמה, נסמך אמ"ש בסי' קמ"ב, ששם עיקרי דינים אלו. וז"ל: 'סכין של עבודת כוכבים ששחט בה כו' בהמה מסוכנת ה"ז אסורה' ע"כ. והוא לשון הרמב"ם. ור"ל, שכל הבהמה אסורה, וכמ"ש שם בס"ק ו'. ותימה על הב"ח, שכ' משמע ממ"ש בש"ע בסתם, ולא כתב שיוליך הנאה לים המלח, דפסק כהרא"ש.

מחבר ה"ארוך מש"ך" מפנה לפירושו על השולחן ערוך, שם הוא מסביר שבמקרה הנידון דעת השולחן ערוך לאסור את כל הבהמה – ואכן טיעון כזה מופיע כאן ב"שפתי כהן" על הסעיף המתאים בשולחן ערוך.

התאמה מלאה בהפניות ההדדיות בין הספרים חוזרת ברוב ככל ההפניות, למעט מקרים בודדים הטעונים הסבר מקומי. לאור זאת, ניתן לקבוע ללא ספק גם ללא עדות המוציא לאור, כי החיבור "ארוך מש"ך" נכתב על ידי ר' שבתי כ"ץ.

תוכנו של הספר "ארוך מש"ך"

הספר "ארוך מש"ך" מחולק לסימנים, כסימני הטור על חלק יורה דעה בסימנים א-קי, מתוכם יש בספר הערות על שבעים ושבעה סימנים. לעתים לפני דילוג בין סימנים כתב המוציא לאור: "כאן חסר וחבל על דאבדין"²⁵, בהתייחסו לחומר אבוד על סימנים אלה, אך במקרים אחרים נדמה שסיבת הדילוג היא היות הסימן קצר בתוכו, ולא היו כל הערות של הש"ך על אודותיו.

הסימנים עצמם מחולקים לפסקות כמו בטור, ולא לסעיפים כמו בשולחן ערוך או ב"שפתי כהן". בדרך כלל לפני תחילת הדיון ההלכתי יופיע ציטוט מהטור, אליו מתייחסים דברי המחבר, אך לעתים דברי הטור משמשים רק מוצא לדיון ללא התייחסות לדעת הטור עצמו.²⁶ בכל סימן מספר הדיונים ההלכתיים מועט יחסית לכל סימן, אך בדרך כלל ארוכים יותר מן המוכר לנו ב"שפתי כהן".

25 סימנים חסרים: יא-טו, לב, לג, קג, קו-קט (שנים עשר סימנים סך הכול).

26 לדוגמה ראו סימן א, ד"ה "ובעל העיטור כתב".

ב"ארוך מש"ך" יש התייחסות מיוחדת לפוסקים הבאים: ר' יוסף קארו בחיבורו "בית יוסף", "כסף משנה" ו"שולחן ערוך"; ר' משה איסרליש (הרמ"א) בספריו "תורת חטאת", "דרכי משה" (הקצר),²⁷ הגהות על שולחן ערוך, שאלות ותשובות וכן הערות בכתב יד שכתב על ספר "איסור והיתר" של ר' יונה אשכנזי;²⁸ ר' שלמה לוריא (מהרש"ל) בספריו "ים של שלמה", הגהותיו על ספר "שערי דורא" (אותו מכנה הש"ך "איסור והיתר שלו") וספר השו"ת שלו; ר' ולק כ"ץ בספר "דרישה" על הטור; ר' יואל סירקס (הב"ח) בספרו "בית חדש".²⁹

האם "ארוך מש"ך" הוא נושא כלים של הטור?

חזותית, נראה שה"ארוך מש"ך" משמש כנושא כלים לטור. כך נראה מהשימוש בדברי הטור כ"דיבור המתחיל". אבל המעיין בתוכן הדיונים יבחין שבמקרים רבים ה"ארוך מש"ך" אינו נוהג כנושא כלים של הטור: א. החיבור כמעט אינו עוסק בפרשנות לשון הטור; ב. פעמים רבות הוא משתמש בלשון הטור רק כנקודת מוצא לדיון הלכתי בנושא המוזכר בו, וממעט לנתח את שיטת הטור עצמה; ג. לעתים, כלל אין "דיבור המתחיל" מהטור בראש הדיון.³⁰ עובדות אלה מעמידות בסימן שאלה את האפיון של החיבור כנושא כלים של הטור,³¹ ועשויות להסביר מדוע כינה אותו הש"ך "ספרי" (הש"ך כתב גם

- 27 הש"ך מתייחס לדרכי משה, כשכוונתו לדרכי משה הקצר, המכיל ציטוטים נבחרים מתוך החיבור המקורי שהודפס לראשונה רק בשנת תנ"ב (1692) בזולצבך, שנים רבות לאחר פטירת הש"ך. מסתבר שמסיבה זו, הדיונים בארוך מש"ך המתייחסים לרמ"א הם מעוטים יחסית למצופה, כיוון שמראש הטקסטים שעמדו לפני הש"ך היו קצרים יחסית.
- 28 הש"ך החזיק תחת ידו ספר איסור והיתר (לר' יונה אשכנזי) ועליו הערות בכתב יד של הרמ"א (ראו שפתי כהן על יורה דעה סימן קה, סעיף ב, ו, ובסימן קי, סעיף סג; ארוך מש"ך סימן ע, עז) את כתב יד זה ירש ר' משה בנו של הש"ך. ראו נקודות הכסף, סימן קב, אות א.
- 29 דרישה ובית חדש הודפסו לראשונה בשנת שצ"ה (1635), סמוך לכתבת הארוך מש"ך. על יחסו המיוחד של הש"ך כלפי הב"ח בארוך מש"ך ראו להלן בסוף המאמר.
- 30 ראו לדוגמה בסימן סו, שם נמצא דיון הלכתי שכותרתו: "דם הנמצא בביצים". מוצאו מסוגיית התלמוד (חולין סד, ע"ב) ואין בו התייחסות משמעותית לשיטת הטור. דוגמה דומה נמצאת בסימן עז על כשרות ה"מולייתא" (בשר מוכשר ממולא בבשר שאינו מוכשר).
- 31 השו"ש הגדולים, לעיל ה"ש 10, מערכת גדולים, עמ' 73: "חיבור על הטור והב"י"; ש"י פין, קריה נאמנה (ווילנה תרע"ה), עמ' 82: "הארוך מש"ך, באורים על טור וב"י יו"ד"; שלמה טל אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל (תל אביב תש"ו), עמ' 1246: "הארוך, פירוש על טור יו"ד"; וכך כתב גם דוד בס מבוא לגבורת אנשים רקע מגמה והשפעה, עבודת גמר לשם קבלת תואר 'מוסמך במשפטים' (ירושלים תשס"ג), עמ' 238 ("נושא כלים לטור על יורה דעה").

ספרים אחרים, ונהג להתייחס אליהם בשמם).³² הש"ך השתמש בחיבור הזה כפלטפורמה לכתיבת חידושו שלו, ולכן זהו "ספרו".

מציאות זו של דיונים עצמאיים רכים ב"ארוך מש"ך" מעלה את השאלה, מדוע בחר הש"ך לחבר ולשלב דיונים מסוג זה בתוך חיבור בעל חזות חיצונית של נושא כלים לטור? בפני הש"ך עמדו שתי אלטרנטיבות נוספות: האחת, לסדר את חידושו ההלכתיים לפי סדר המסכתות בתלמוד, כפי שנהג מהרש"ל בספרו "ים של שלמה". השנייה, לסדר את חידושו בסידור חדש, כמו בספר "תורת חטאת" של הרמ"א, שעוסק בדיונים הקשורים לכשרות הבשר, אך בסידור מחודש משלו. נראה, שהבחירה של הש"ך באפשרות של חלוקת הסימנים לפי סימני הטור (כפי שנהגו לפניו הבית יוסף, הרמ"א בספרו "דרכי משה", הב"ח והדרישה) הייתה לטובת נוחיות הלומד – באופן הזה קל יותר למצוא חידוש הלכתי של הש"ך לפי החלוקה המפורסמת והמקובלת, ובכך יש סיכוי רב יותר ללומדים להכיר את תורתו של הש"ך.

"ארוך מש"ך" ו"שפתי כהן"

כאמור, קיים דמיון רב בין שני החיבורים "ארוך מש"ך" ו"שפתי כהן". להלן נעמוד על השוני ביניהם, אך קודם לכך נתחום את מסגרת הזמן של כתיבתם.

מועד סיום כתיבת "שפתי כהן" על יורה דעה הוא לא יאוחר מתחילת שנת ת"ו (1646), כיוון שהדפסתו החלה באמצע אותה שנה. לעומת זאת מועד תחילת הכתיבה ידוע רק בהערכה מקורבת, שהרי המחבר מעיד שהשקיע בכתיבתו ובניסוחו מאמץ רב ו"שנים רבות",³³ ואף ביקש את חוות דעתם של כמה מחבריו ותלמידיו על הדברים שכתב. אך עדיין לא ניתן להצביע על שנה מסוימת שבה החל בכתיבת הש"ך על יורה דעה. ועל כל פנים, כיוון שיש ב"שפתי כהן" התייחסויות רבות לספר "בית חדש" (של ר' יואל סירקש) על חלק יורה דעה, וזה נדפס בסוף שנת שצ"ו (1636)³⁴ – ניתן להעריך שהש"ך עסק בכתיבת ה"שפתי כהן" לאחר תאריך זה.

לעומת זאת, אי אפשר לציין תאריך סיום ודאי לספר "ארוך מש"ך" מכיוון שהוא לא הודפס בחייו של הש"ך – ייתכן שהש"ך עסק בכתיבתו עד אחרית ימיו. אשר לתחילת כתיבתו – כבר ציינו למעלה, שהש"ך מפנה לחיבור זה בתוך חיבוריו "שפתי כהן" על יורה דעה ועל חושן משפט, ולפי זה ודאי שחלקים ממנו היו קיימים לפני

32 לדוגמה: בשפתי כהן על חושן משפט, לעיל ה"ש 18, הש"ך מפנה לספריו תקפו כהן (ראו שם, סימן ד, סעיף ח) ונקודות הכסף (שם, סימן כא, סעיף ג).

33 שפתי כהן על יורה דעה, לעיל ה"ש 1, הקדמת הש"ך.

34 בעמוד השער של בית חדש, חלק יו"ד (דפוס ראשון) נכתב שהדפסתו החלה בראש חודש אייר בשנת שצ"ה (1635), ואילו בהקדמת המחבר נאמר שהדפסת הספר התעכבה כשנה.

הדפסת החיבורים האלה. מלבד זאת יש בתוך החיבור עצמו שתי אינדיקציות ברורות לזמן הכתיבה:

א. בסי' א (עמ' ד) כתוב כך: "אחר כתבי זה נדפסו תשובת מהרמא"י". כוונתו בזה להדפסת הספר "שו"ת הרמ"א", וזה נדפס בקראקא בשנת ת' (1640).³⁵ כלומר, בדיון שם יש שתי שכבות: שכבה ראשונה שאותה כתב הש"ך קודם שראה את "שו"ת הרמ"א", ושכבה שנייה שכתב לאחר שראה ספר זה. יש לציין, שהש"ך ממעט להזכיר את "שו"ת הרמ"א" ב"ארוך מש"ך", ומכאן מסתבר שחלקים ניכרים ממנו נכתבו קודם לשנת ת' (1640).

ב. בסי' לו (עמ' מ) כתוב כך: "שוב בא אלי ביום ו' י"ד אייר תי"ז לפ"ק החכם מהר"ר ליב חתן הגאון ר' משה ר' מענדלש³⁶ ואמר... ויפה כיוון". לפי זה, הש"ך עדיין עסק בכתיבת ה"ארוך מש"ך" יותר מעשר שנים לאחר סיום הדפסת "שפתי כהן" על יורה דעה (וכחמש שנים לפני פטירתו). לא סביר שתאריך זה מעיד על כתיבת שאר החיבור, כיוון שציון כזה של היום בשבוע והתאריך נדיר מאוד בכתיבי הש"ך.³⁷

סיכומו של דבר, יש עדות לכך שהש"ך עסק בכתיבת ה"ארוך מש"ך" לפני שנת ת' (1640), וגם לכך שהש"ך עדיין הוסיף לעדכנו בשנת תי"ז (1657).

השוואה בין החיבורים

כאמור, המסגרת התוכנית של שני הספרים דומה: בשניהם דיונים הלכתיים סביב נושאים ביורה דעה בסימנים א-ק' בטור ובשולחן ערוך. יתרה מכך, כפי שציינתי, בדיונים המקבילים כמעט תמיד המהלך דומה, המסקנות זהות ונעשה שימוש במטבעות לשון דומות.

לצד זאת, בין שני החיבורים קיימים שני הבדלים בולטים: ב"ארוך מש"ך" מספר דיונים קטן יותר בכל סימן, אך כל אחד מהם ארוך יותר ממקבילו ב"שפתי כהן". כמו כן, ב"ארוך מש"ך" ביטויי ביקורת חריפים יותר ורבים יותר כלפי מחברים אחרים, מאשר בשפתי כהן.

- 35 ראו חיים דב פרידברג תולדות הדפוס העברי בפולניה מראשית היווסדו בשנת רצ"ד והתפתחותו עד זמננו (תל אביב תש"י), עמ' 29.
- 36 ר' משה בן ר' ישעיה מנחם, רב בפוזן בשנים שצ"ז-ת"א (1637-1641); ראו דב אברון פנקס הכשרים של קהילת פוזנא (ירושלים תשכ"ז), עמ' 72.
- 37 לפי השערת ציון זה מעיד על היות הערה זו מאוחרת דווקא לדברים שקדמו לה (ואולי גם לרוב הספר). בהערה זו חזר בו הש"ך ממה שפסק בעצמו בספר שפתי כהן שהודפס והתפרסם כעשר שנים קודם לכן (בדומה למה שכתב גם בארוך מש"ך לפני ההערה המדוברת), ולכן היה חשוב לו לציין שחזרה זו אירעה כעבור זמן.

אריכות היתר ב"ארוך מש"ך" נובעת בעיקר מכך שחלק המשא ומתן ההלכתי שבו ארוך ומפורט יותר מאשר בדיונים המקבילים ב"שפתי כהן". סיבה נוספת לאריכות ב"ארוך מש"ך" היא מציאותן של ציטטות ארוכות, ולפעמים ארוכות מאוד, ממקורות קודמים.³⁸ תופעה זו כמעט אינה קיימת ב"שפתי כהן", שם הנטייה היא לסכם את המקור הקדום ולא לצטטו במלואו. כך בדוגמה הבאה:

שפתי כהן יורה דעה סימן ו ס"ק ג

כתב ב"י וד"מ בשם בעל העיטור דלפ"ז בדיעבד נמי פסול ור"ל כשנאבד לאחר שחיטה ולא בדקו אבל אם בדקו וברור לו שלא נתזו קסמין הימנו כשר בדיעבד וכמ"ש רבינו ירוחם ומהרש"ל פרק קמא דחולין סימן ל"ד והוא דלא כהב"ח שהבין שבעל העיטור חולק עם רבינו ירוחם.

הירושלמי, דודאי לא יאמר העיטור היכא דברור לו שאינו ניתזין דשחיטתו פסולה. וה"ר ירוחם, דעתו לומר דלכתחילה לא ישחוט, אבל בדיעבד אם ברור לו שלא היה ניתזין מותר, וזה פשוט.

ארוך מש"ך סימן ו

ומ"מ, לטעמא דרש"י, אם שחט ואינו ברור לו אם ניתזין קסמין ממנו – אסור, דשמא הוי ניתזין והוה קורעין, כמ"ש מהרש"ל ז"ל: 'אבל בדיעבד כשר, אם ברור לו שלא ניתזין קסמין ממנה' עכ"ל. ורצונו כמו שפירש רש"י, דבאינו ברור לו אם ניתזין ממנה.

ובב"ח כתב וז"ל: 'מה שכתב העיטור לטעמא דניתזין דקסמין נבדלין ממנו אף בדיעבד אסור, לא ידעתי למה, שהרי צריך הוא לבדוק אחרי שחיטה. ואם נמצא יפה, א"כ לא היה הקסמין נבדלין. וכך מבואר מדברי הרבינו ירוחם, שכתב אבל שאר קנים לא ישחוט בהם לכתחילה כי נבדלין מהם קסמין. אלמא דבדיעבד שרי, וכן עיקר' עכ"ל. והפריזו על המדה להשיג על רב הגדול כמו בעל העיטור בחנם, דודאי מיירי היכא דאינו ברור לו, כגון שנאבד אחר שחיטה, אז אסור, שמא היה ניתזין. משא"כ לטעם

בשני הקטעים דן המחבר בכשרות השחיטה בסכין העשויה מקנה ש"קסמין נבדלים ממנה" (חתיכות קטנות נפרדות מהקנה) לכתחילה ובדיעבד. מסקנת שני הקטעים זהה: מי ששחט בקנה שקסמים עלולים להינתז ממנו, צריך לבדוק לאחר השחיטה אם כך קרה. אם ברור לו שלא ניתזו קסמים, השחיטה כשרה, ואם לא ברור לו – השחיטה פסולה. אלא שהקטע שב"ארוך מש"ך" ארוך יותר בצורה ניכרת בשל הציטטות ממהרש"ל וב"ח,

בעוד שב"שפתי כהן" מובא רק סיכום הדברים. נוסף על כך, ב"שפתי כהן" הושמטו הדברי הביקורת על ה"ב"ח. ב"ארוך" כתב: "והפריז על המדה להשיג על רב הגדול כמו כעל העיטור בחנם", ואילו ב"שפתי כהן" כתב רק: "והוא דלא כהב"ח".

דיונים ללא מקבילות בחיבור האחר

עניין נוסף מלמד על מהות ההבדל בין החיבורים, כפי שכבר צוין, לדיונים רבים ב"ארוך מש"ך" אין מקבילות ב"שפתי כהן", וכן להפך. זה יובן לאור השוני בתכלית של החיבורים: כפי שראינו קודם לכן "שפתי כהן" נוטה להיות נושא כלים לשולחן ערוך, בעוד "ארוך מש"ך" הוא חיבור עצמאי של הש"ך. הבדל זה מסביר את העובדה של "סעיפים קטנים" רבים ב"שפתי כהן", שמגמתם היא פירוש לשולחן ערוך, אין מקבילות ב"ארוך מש"ך". כמו כן, דיונים רבים ב"ארוך מש"ך" נדמים כחסרי רלוונטיות ללומד השולחן ערוך, כיוון שתוכנם לא הוזכר או לא נפסק להלכה בשולחן ערוך, ולכן הושמטו ב"שפתי כהן". שוני זה עשוי גם להסביר את ההבדל בהבאת ציטטות ארוכות, המתאים יותר לחיבור עצמאי כמו "ארוך מש"ך". זאת לעומת "שפתי כהן", שמתבסס בדרך כלל על טקסטים המופיעים לפני הלומד – בשולחן הערוך וברמ"א. עניין לו בהם ופחות בהבאת מקורות אחרים.

נוסף על כך נראה כי במקרים רבים הציר המבחין בין החיבורים הוא הציר שבין פרשנות ובין פסיקת הלכה. כמובן, הלכה נמצא לרוב גם ב"ארוך מש"ך", ופרשנות נמצא גם ב"שפתי כהן", אבל דיונים רבים מאוד ב"ארוך מש"ך", שהם בעלי אופי פרשני מובהק וללא כל משמעות הלכתית-מעשית, נשמטו לגמרי ב"שפתי כהן" על השולחן ערוך. כך, לדוגמה, ניתן להבין כיצד הערה הלכתית על הטור בסימן סג, תופיע ב"שפתי כהן" (בס"ק ח) ולא ב"ארוך מש"ך", ואילו שני דיונים שאין להם משמעות מעשית באותו סימן בדיוק לא יועתקו ל"שפתי כהן".

ביטוי מפורש להבדל זה נמצא ב"שפתי כהן":

בספרי הארכתי בביאור הדברים דאיסור של דבריהם שיש לו עיקר בדאורייתא וכפירוש דברי הרשב"א והטור וביארתי הכל על נכון ע"ש, ואין להאריך כאן, לפי שנ"ל עיקר לדינא דאפי' איסורים של דבריהם שאין להם עיקר כלל בתורה אין לבטלו או להוסיף עליו וכדעת הרב, וכמו שכתבתי שם, ע"ש.³⁹

39 שפתי כהן על יורה דעה, לעיל ה"ש 1, סימן צט, סעיף יז. הערה דומה יש בנקודות הכסף, לעיל ה"ש 18, סימן לה, אות ב: "ועיין ברש"ל... והבאתיו בספרי, ובש"ך קצרת לפי שנראה לדינא להקל בכל גווני".

כלומר, מה שבחר הש"ך להאריך ב"ארוך מש"ך" בנושא "איסור של דבריהם שיש לו עיקר בתורה", החליט להשמיט ב"שפתי כהן", כיוון שאין לו משמעות הלכתית-מעשית, כי הש"ך פוסק הלכה למעשה כדעה אחרת בשאלה זו. נמצא, שבדברים אלו שכתב הש"ך ב"שפתי כהן", ביטא מפורשות את ההבדל בין הצד הפרשני הקיים והבולט ב"ארוך מש"ך", מול הצד הפסיקתי-מעשי ב"שפתי כהן". מסיבה זו תתאפיין הכתיבה ב"ארוך מש"ך" באריכות רבה יותר מאשר ב"שפתי כהן", כי ה"ארוך מש"ך" משמש ככלי פרשני בידי הש"ך. זאת לעומת כתיבה ממוקדת ועניינית יותר ב"שפתי כהן" – בעל האוריינטציה ההלכתית-מעשית.

קטעים אבודים מ"ארוך מש"ך" בתוך "נקודות הכסף"

כאמור, ניתן להראות בבירור באמצעות מאות השוואות בין "ארוך מש"ך" ובין "שפתי כהן" שר' שבתי כ"ץ חיבר את שני החיבורים, ובכל מקום ב"שפתי כהן" שכתוב בו "בספרי", הכוונה ל"ארוך מש"ך".⁴⁰ אולם, משנעייין בספר אחר של ר' שבתי כ"ץ – "נקודות הכסף" – יעלו כמה שאלות על כך.

ביחס ל"ארוך מש"ך" קיימת ב"נקודות הכסף" תופעה ייחודית – הש"ך העתיק קטעים שלמים מה"ארוך מש"ך" (או ליתר דיוק, "מספרו") לתוך "נקודות הכסף". בדרך כלל פתח הש"ך במילים "זוה לשוני בספרי", וסיים את ההעתיקה במילים "עד כאן לשוני". לכאורה, ניתן היה להכריע בצורה חד-משמעית באמצעות קטעים אלה בשאלת הזיקה של הש"ך לחיבור "ארוך מש"ך". אלא שלמרבית הפלא, יש מספר העתקות שלא נמצאות כלל ב"ארוך מש"ך" שלפנינו.

במהלך הספר "נקודות הכסף", בסימנים א-ק יש שעליהם יש "ארוך מש"ך", מפנה הש"ך ל"ספרו" תשע-עשרה פעמים. בשמונה פעמים מתוכן יש התאמה לכתוב ב"ארוך מש"ך",⁴¹ ובאחת-עשרה פעמים אין התאמה.⁴² פעמיים מפנה הש"ך לסימן שאין עליו "ארוך מש"ך" כלל.⁴³ תשע פעמים מעתיק הש"ך קטעים שלמים מתוך "ספרו". שניים מתוכם נמצאים במלואם ב"ארוך מש"ך" שלפנינו,⁴⁴ אך שבעה אחרים אינם נמצאים כלל!⁴⁵

- 40 נזכיר שבדיקה מדויקת של כשליש מארוך מש"ך הראתה על 84 הקבלות לשפתי כהן.
 41 בהפניות בסימנים א, לו, לז, פז, צב (ההפניה הראשונה), צג (ההפניה השנייה), קה וב'קונטרס אחרון' שבסוף הספר.
 42 בהפניות בסימנים לה (פעמיים), מו, נו, סט, עו, צ, צב (ההפניה השנייה), צג (ההפניה הראשונה), קא, קב.
 43 בהפניות בסימנים צ וקא.
 44 בהפניות בסימנים פז וצג (הפניה שנייה).
 45 בהפניות בסימנים לה, מו, נו, סט, עו, צג (הפניה ראשונה), קא.

כיוון שבלתי סביר להטיל ספק בזיהוי של ר' שבתי כ"ץ כמחבר "ארוך מש"ך", הרי שמסקנת הדברים היא כזו: במקרים שבהם מפנה הש"ך לספרו, ואין אנו מוצאים את המקור המבוקש ב"ארוך מש"ך", יש להניח שהכוונה היא לחלקים אבודים של הספר. חלקים אלה אבדו במהלך מאה השנים שעברו מאז מות הש"ך ועד הרפסת ה"ארוך מש"ך". יתרה מזו – הקטעים המצוטטים ב"נקודות הכסף" שאין להם התאמה ב"ארוך מש"ך" הם שרידים של אותם חלקים אבודים.

למעשה, כמו בחיבורים אחרים של הש"ך, גם ב"נקודות הכסף" יש הפניות של הש"ך ל"ספרו" גם אחרי סימן קי. ולא הפניות בלבד, אלא זכינו גם לכמה העתקות נוספות – שמהוות כאמור שרידים נוספים לחלקים אבודים ב"ארוך מש"ך". העתקות כאלה יש בסימנים הבאים: קיז אות ב, קצז אות א, רכו אות א. כמו כן, בסי' קכד (אות א) יש עיבוד בקצרה לכתוב ב"ארוך מש"ך" באותו מקום. לסיכום, ב"נקודות הכסף" מצויים עשרה קטעים שניתן לתאר כחלקים אבודים מה"ארוך מש"ך", ומקומם יכירם גם במקומם המקורי.

יחסו של הש"ך ל"בית חדש" ב"ארוך מש"ך"

המעייין ב"ארוך מש"ך" ייתקל בתופעה בולטת, והיא – התייחסות חוזרת ונשנית של המחבר לדבריו של ה"בית חדש", ספרו של ר' יואל סירקש. לא זו בלבד שההתייחסויות הן מרובות, במקרים רבים מאוד מתייחס הש"ך לדבריו של ה"ב"ח בלשון ביקורתית חריפה, כך: "לרוב מהירותו וחריפותו כתב",⁴⁶ "כתב דברים בלא טעם",⁴⁷ "הפריז על המדה",⁴⁸ "ניכר שלא עיין בגמרא",⁴⁹ "האריך בדקדוקי עניות ואשתמיטתיה גמרא ערוכה... ודאי כתב בלי השגחה ועיון",⁵⁰ "השם ימחול לו",⁵¹ "האריך בדברים שאינם נכונים והרבה מחלוקת בישראל שלא לצורך",⁵² "לא נצטרך לדוחקים שלו",⁵³ "לא הבין דברי הטור

46 ארוך מש"ך, סימן ב.

47 שם.

48 שם, סימן ו.

49 שם, סימן טז.

50 שם, סימן יח.

51 שם, סימן כב.

52 שם, סימן לא.

53 שם, סימן מג.

ולא דברי הב"י... תקפו (=תקפה) עליו משנתו"⁵⁴ "טעה טעות גדולה"⁵⁵ "לא כיון האמת"⁵⁶ "לא עיין מקור הדברים ולא ירד לעומקם"⁵⁷ "משבש הספרים שלא כדיון"⁵⁸. ככלל, ביטויים אלה מפוזרים לאורך כל "ארוך מש"ך", אך יותר מן הכול בולטות ההערות שבסימנים כג וכו':

הרחיב פה, עשה דברים פשוטים בעיניו, כתב דברים שלא ניתן להכתב ושרא ליה מאריה, ע"כ לא אוכל להתאפק ואערכה אותו משפט ויראה הרואה אם היה ראויים לכתוב כן... באשר ראיתי כי דבר זרות והרחיב עצמו בדבר שפתים אך למותר... יצא וילמד לנערים דבר כזה, וכל מי שיש לו חיך לטעום יראה כי כל זה דבר בכח וביד חזקה...

הב"ח עקם הדרך... וחס לומר סברות קלושות וחלושות כאלו, ואיזה נביא או חוזה יודע זאת... הילכך אין לדבריו טעם... ולא ידעתי עד מתי יכתוב דברים שאין להם שחר וצחור... מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לאסור שום אחת מהן? הרי כל הפוסקים שוים בזה...

היקף ההתייחסויות האלה וסגנון דורש הסבר. למעשה, הן אפילו מותירות רושם שלפיו ייתכן שפרסומו של הספר "בית חדש" היה אחד המניעים המרכזיים של הש"ך לכתוב חיבור משל עצמו – כדי להגיב על דבריו. הסגנון הזה הוא אופייני ל"ארוך מש"ך", הוא אינו מצוי כמעט ב"שפתי כהן" על יורה דעה, ונמצא במידה פחותה בהרכה ב"שפתי כהן" על חושן משפט.

ר' יואל סירקש היה רב העיר קראקא בשנים שע"ט-ת (1619-1640),⁵⁹ ושם הוציא לאור את ספרו "בית חדש" על ארבעת חלקי הטור. חלק יורה דעה התפרסם בסוף שנת שצ"ו (1636).⁶⁰ ר' יואל אחד מחשובי הרבנים שבדור, ורבנים חשובים אחרים היו תלמידיו, בהם חתנו ר' דוד הלוי (הט"ז), ר' שמואל קוידנובר ור' גרשון אשכנזי.

יש להניח שמפאת מעמדו של ר' יואל, עם צאתו לאור של חיבורו – "בית חדש" על חלק יורה דעה – נתן עליו ר' שבתאי הצעיר את דעתו.⁶¹ ומשום שבמקרים רבים לא נחה דעתו, החליט להגיב על הדברים בחיבור משל עצמו – הוא ה"ארוך מש"ך".

54	שם, סימן נו.
55	שם, סימן סד.
56	שם, סימן סט.
57	שם, סימן פג.
58	שם, סימן צט.
59	ראו יחיאל מתתיהו צונץ עיר הצדק (לבוך תרל"ד), עמ' 74 ויואל דמביצר מפלת עיר הצדק (ווילנה תרל"ז), עמ' 3.
60	לעיל ה"ש 34.
61	ר' שבתאי נולד בשנת שפ"א, ולכן בעת פרסום בית חדש על יו"ד היה כבן חמש עשרה.

הצורך להגיב בכתב על דבריו של פוסק אחר נובע משני מניעים הפוכים: מצד אחד חוסר הסכמה עם תוכן הדברים, ומצד שני הערכה רבה לאותה דמות, או למעמדה הרם בציבור. שכן, אילולא מעמדה הנחשב, לא היה צורך להשיב לה. רק מי שדבריו נשמעים ומתקבלים בציבור, ראוי לטרוח ולהתמודד עמו. במקום אחד ב"ארוך מש"ך" ניתן לזה ביטוי גלוי: "תמהני על רב גדול כמוהו איך כתב זה"⁶².

מסיבה זו, יש להבין מדוע השקיע הש"ך מאמצים רבים להתמודד עם פסקיו של ר' יואל סירקש ב"בית חדש". ספר זה התפרסם בדיוק בתקופה שבה הבשילה אישיותו של הש"ך כיוצר הלכתי צעיר, והוא נפל לפניו כפרי בשל לעסוק בו ולענות בו. סמיכות הזמנים בין פרסום "בית חדש" ובין כתיבת "ארוך מש"ך" מסבירה באופן חלקי את חומרת התגובות של הש"ך. כיוון שהדברים בערו בקרבו כתב כפי שכתב, והדבר ניכר בסגנון כתיבתו ב"ארוך מש"ך" – דברים מלאים רגש, החורגים מגבול הביקורת העניינית. על כל פנים, בספר המקביל – "שפתי כהן" על יורה דעה – סגנון זה נעלם, אולי מחשש כלשהו של הש"ך, אולי משום שהש"ך שינה את טעמו והחליט שאין זה מן הראוי להתבטא כך.

סיכום

ניתן לקבוע כי החיבור "ארוך מש"ך" אכן התחבר על ידי ר' שבתי כ"ץ, מחבר "שפתי כהן", לאור התאמות רבות בתוכן ובסגנון בין שני הספרים וכן לאור הפניות הדדיות בין הספרים. על אף חזותו של הספר הוא אינו נושא כלים לטור, אלא פלטפורמה לכתיבת חידושו ההלכתיים של הש"ך. יש לספר תכונות של חיבור עצמאי ולא נסמך לחיבור אחר ולכן יש בו ציטטות ארוכות ודיונים רבים שמוצאם סוגיית התלמוד. יש לו אופי פרשני יותר מאשר ל"שפתי כהן" ולכן הדיונים בו ארוכים יותר. כמו כן, בספר ביקורת יוצאת דופן כלפי הכתוב בספר "בית חדש" של ר' יואל סירקש.

הספר כפי שהוא לפנינו משקף את חלקו הראשון של כתב היד. שאר החומר נחשב אבוד, למעט קטעים בודדים שהועתקו על ידי המחבר בספרו "נקודות הכסף".